

УДК 159.923.2:172.15]:378.091.212](045)

Світлана Юріївна Діхтяренко,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

Татарова Анастасія Василівна,
здобувачка другого
(магістерського) рівня освіти,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0009-0000-9419-0711
anastasiatatarova92@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено психологічні особливості національної самосвідомості у здобувачів вищої освіти. Виділено наступні психологічні особливості: цілісну та сформовану систему ціннісних орієнтирів, усталену ієрархію «Я-образу», національну саморефлексію, національну самоідентифікацію, індивідуалізацію національних проявів здобувача. Розкрито суть вікових надбань базової довіри до середовища існування та підвищеної національної відповідальності, що визначаються психологічними особливостями національної самосвідомості. Проаналізовано трансформацію національної самосвідомості під впливом російської агресії.

Ключові слова: національна самосвідомість, самосвідомість, свідомість, національна ідентифікація, ціннісні орієнтири, «Я-образи», здобувачі вищої освіти, психологічні особливості.

Svitlana Dikhtyarenko,
PhD in Psychology,
Associate Professor of
the Department of Psychology,
Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

Anastasiia Tatarova,
Acquisition of the first course
second (master's) level of education
Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University
Uman, Ukraine,
ORCID: 0009-0000-9419-0711
anastasiatatarova92@gmail.com

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE NATIONAL SELF-AWARENESS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The article highlights the psychological features of national self-awareness among students of higher education, who most often belong to the youth age period. The age component is revealed by taking into account the specifics of formation, available potential, as well as personal transformations. Through analytical analysis, the essence of the key concept is defined. National self-consciousness is a formed idea of belonging to a certain national community. The identified psychological features include a complete and formed system of values, an established hierarchy of «I»-image, basic trust in society and a special role of national responsibility in the dimension of national self-awareness.

Along with those, the psychological specificity of the phenomenon is expressed through actualized national self-reflection, national self-identification, manifestations of national individuality, which are realized through a «significant» citizen, as an example for imitation. Expanded knowledge and ideas about themselves, as part of the national community, thanks to vocational training. Conditionally, in the national self-awareness of students, it is possible to distinguish: cognitive, regulatory and emotional and value elements. They condition the self-identification of the young man, the bearer of educational values, the awareness of internal motivation to join the nation, the evaluation of himself as a nationally conscious citizen. The impact of professional self-determination on national self-awareness through the feeling of an enhanced national role is traced. The problem of the transformation of the national self-consciousness of the conquerors in modern times, under the influence of Russian aggression, is discussed.

Key words: national self-awareness, self-awareness, consciousness, national identification, value orientations, «I» images, students of higher education, psychological features.

Розгляд національної свідомості має свою специфіку та шлях становлення. На теренах нашої країни зростання уваги до національної свідомості, разом із прагненням до її активації, припадає на другу половину 19 століття. Характерною була поява перших форм національної рефлексії, актуалізація процесу розуміння себе – українцями, належними до певної етнічної «спільноти» [12]. На сучасному етапі, ми є свідками того, що національна самосвідомість знаходиться у фокусі уваги багатьох науковців із різних галузей, зокрема і психології. Поняття, у контексті його психологічних особливостей, утримує дослідницьку увагу багатьох українських вчених, наприклад, Г. Ставицького, В. Зінченка, О. Бочковського, С. Бойка, М. Савчиної тощо. Свій внесок до розуміння поняття зробити і ряд зарубіжних вчених. Можна виділити праці Е. Фрома, Е. Девідсона, Б. Андерсона, Е. Геллнера.

Завдяки обсягу наявних теоретико-дослідницьких праць обґрунтованими є твердження про складність та багатогранність власне поняття. Констатована обставина робить національну самосвідомість цікавим об'єктом для досліджень, зокрема у розрізі розкриття його психологічного підґрунтя та індивідуально-вікових характеристик.

Виявляючись в системі переконань, уявлень, орієнтирів інтегрованих у відчуття належності до певної народності, національна самосвідомість є одним із основоположних факторів функціонування, а також вияву особистості. Сформованість заявленого феномену має значення в глобальній перспективі, адже функціонуючи на рівні кожного конкретного індивіда, вона здійснює вплив на майбутнє цілої країни. Розгляд феномену «національна самосвідомість актуально для України, яка тривалий час була позбавлена свої державності. Було штучно насаджено чужу культуру, традиції, соціальний устрій. Наразі ми знову стали свідками замаху на нашу національну суверенність, намагання вплинути на нашу національну самосвідомість, адже повномасштабне вторгнення росії стало новим викликом для нашого суспільства. Разом з тим воно виявилось індикатором наявного рівня національної самосвідомості українців, причиною її трансформації та переосмислення. Дослідження психологічних особливостей національної самосвідомості з погляду її формуючих факторів є одною із першочергових викликів сучасності.

Вікову складову у аспекті озвученої проблематики ми визначаємо одним із пріоритетних напрямів розвитку дослідження, адже через ряд особливостей анатомо – фізіологічних і психічних якостей, на кожному віковому етапі особистість виявляє свою

специфіку сформованості, наявний потенціал та психологічні особливості національної самосвідомості. Серед вікових періодів було обрано саме, здобувачів вищої освіти. Молодь часто визначають рушійною силою суспільства. На креативних, сміливих та ідейних лягає відповідальність подальшої розбудови та модернізації державності. Крім того, вони відзначають значним віковим надбанням у розвитку національної самосвідомості та доречністю впливів задля її покращення. Поряд із цим підняте питання є мало дослідженим. Все перелічене повпливало на вибір тематики дослідження.

Метою статті є розкриття поняття «національно самосвідомість» із центрованістю на її психічних особливостях у здобувачів вищої освіти.

Поняття національної самосвідомості було запроваджене та введене в науковий обіг вченим Й. Гердером. Науковець, наділив термін сутнісною силою, що відповідала його уявленню про специфіку феномену. Він пояснив «національну самосвідомість» як прирівнення людиною себе з конкретним етносом. Особа ідентифікує себе представником цієї общини. Гердер, стверджував, що нація розподіляється за помислом Всевишнього і проявляється його творчим задумом. Крім того, провідним значенням у національному контексті є рідна мова за допомогою якої народ демонструє власний спосіб мисленнєвої активності, світоглядні орієнтири, прагнення. Термін сприймається науковою категорією та обґрунтовано потребує, а також і отримує, увагу учених. Характеризується потенціалом подальшого удосконалення [6].

В узагальненому вигляді національну самосвідомість доречно визначати, як розуміння угрупованням людей чи конкретною особистістю свої спорідненості, духовного єднання, етнічної та історичної близькості, об'єднаності, автентичності в питаннях культури та національних надбань. Відповідно, національна самосвідомість свідчить про відчуття власної причетності до певної нації. Вона за своєю природою є динамічним елементом самосвідомості загалом. Виявляється через прийняття і визнання національної специфічності, що опосередковане фундаментальними історичними подіями, наявним устроєм на всіх рівнях. Разом з тим, феномену присвійне зіставлення своєї особистості індивідом з іншими представниками. Компонентами цього «зіставлення» є координація відомостей стосовно себе, своїх вподобань, переконань, ціннісних орієнтирів та відповідно цих же аспектів нації до якої належить особистість. Виражається також у відношенні щодо інших національних спільнот [3].

Аби уникнути помилкового сприйняття у ході викладу і задля утвердження поняття, зауважимо над різницею понять «національна самосвідомість» і «національна свідомість». Сутнісна різниця закладена в усвідомленні, а саме в його характері. Ряд явищ та процесів свідомості нації, а також конкретного представника, проявляє себе безпосереднім елементом національної життєдіяльності, але при цьому не актуалізовані, знаходяться на підсвідомому рівні чи не усвідомлюється індивідом. Національна самосвідомість, на противагу, полягає в усвідомленні національною спільнотою себе у порівнянні із рядом інших націй. Визначається, фактично, як сукупність знань націй про власне себе [17].

У термінологічному значенні, національна свідомість, пояснюється сукупністю соціально-політичних, духовних, моральних та філософо-релігійних знань і світоглядних орієнтирів, які визначають змістове наповнення, ступінь, а також особливості духовності, її розвитку в нації. Національна самосвідомість – це сприйняття та розуміння суб'єктами свого сутнісного наповнення. Ставлення до своїх дій, прогнозування своєї діяльності, стійкі позиції та цінності. Відношення до себе в напрямку «Я – інші» [17]. У регулюванні національного функціонування, національна самосвідомість спрямована на реалізацію особистих потреб і зацікавленості, завдяки оригінальній цілісній системі оцінки, регуляції себе, цінностей і ідеалів нації, а також віднайдення свої позиції серед представників національної спільноти [17].

Становлення національної самосвідомості має зв'язок із активною діяльністю представників суспільства, що мають певні важелі впливу та звертаються до національних мас, займаються пропагандою провідної ідейності. Для прикладу, національно значимі лозунги історичної місії, національного визволення, укорінення національних інтересів задля підсилення патріотичності та провокування активності нації [8]. Самосвідомість в національному аспекті визначають категорією функціонального значення, виявляється здатністю до рефлексії нації. Вона уможливорює вдосконалення народу. Завдяки високому рівню самосвідомості громадян, країна отримує можливість залучатися до світових спільнот, задавати тенденції, створювати осередки, зростати у своїх можливостях. Під її впливом виражає себе колективна воля, спрямована на активне включення в суспільне життя [8].

Українська національна самосвідомість набуває свої індивідуальності під натиском соціальних, політичних та національно – визвольних перетворень. Національно – визвольні війни створили фундамент для духовного і культурного розвитку нашого суспільства. Вони спровокували перехід до європейській цінностей на шляху державного становлення, удосконалення. Перегляд цілей було важким процесом зміни ставлень, траєкторій, розумінь. Першочерговим стали питання викорінення політичного стереотипу сприйняття, а також розбудова менталітету української нації [16].

Повномасштабна війна, яка наразі триває, теж є боротьбою за нашу національність та суверенність. Вона, посиливши вже наявні метаморфози, призвела також до якісно нових. Українці краще відчули свою особисту національну самоцінність, видозмінилася система ціннісних орієнтирів, відбулося переосмислення минулого, зокрема по відношенню до визначних постатей в історії та інституції з міжнародним впливом, що здавалися провідними, впливовими. Відчувши загрозу у всіх її масштабах українці переосмислили деякі погляди на значущість національної спільноти у своєму житті, значення власної національної ідентичності [16].

Провідними характеристиками національної самосвідомості українців є відчуття любові до власної землі, національної спільноти та її культури, поглиблення усвідомлення подальшого розвитку, виявлення ресурсів та потенціалу спрямованих на забезпечення подальшого удосконалення держави [6]. Існує і деяка проблематика національної самосвідомості українців, яка може характеризуватися «чорно-білим» мисленням, тобто викривленням сприйняття через жорстко детермінований розподіл явищ на позитивні і негативні. Вона викликана еволюцією, історично обумовлена. Реалізувалася, як інструмент виживання, може виступати захисним механізмом. Амбівалентність національної самосвідомості теж відзначається в громадян [9].

Прослідковується відсутність узгодженості ставлень по відношенню до певних політичних процесів, рішень, ситуацій. Визначною є значна динамічність поняття «національної самосвідомості». Вона піддається постійним змінам, які відображаються на перебігу загально національних процесів і тенденцій в суспільстві. Ідеологічний стержень, в самосвідомості українців, не достатньо сформований. Не стійка система цінностей, проте значні перспективи її подальшого укріплення [9].

Явище самосвідомості піддається певним закономірностям становлення. Враховуючи різноманітність поглядів та зберігаючи прагнення до лаконічного викладу, виділено три підходи. Перший підхід зауважує на первинності самосвідомості у порівнянні із свідомістю, що є її формою. Відповідно, що в немовлячому віковому періоді, прослідковується процес виокремлення себе від навколишнього середовища. Наступний підхід, на противагу, трактує самосвідомість вищим ступенем свідомості, адже визнає свідомість, як базу для формування самосвідомості. Останній підхід наголошує на нерозривності, взаємовпливі свідомості та самосвідомості. Сформовані теорії

першочергово залежать від трактування самих понять і в різноманітності виявляється багатогранність [8].

Проте, у власному дослідженні ми скоріше підтримуємо другий підхід. Орієнтуємося на трактування поняття самосвідомості, як психологічного феномену. Визнаємо його значимою структурованою системою як в індивідуальному вияві, так і елементом системи свідомості.

Особливою характеристикою самосвідомості є її здатність виражати своєрідність внутрішнього світу. Вираження детерміноване відношенням до своєї особистості [1]. Процес, крім індивідуалізованої обумовленості має соціально – психологічне підґрунтя, адже основане на механізмі становлення свідомості людини. Механізм стосується утворення і фіксування в сприйнятті громадян ідейності «ми»-«вони». Відтак, національна самосвідомість реалізується через прирівнювання та досягнення першої категорії з другою [4].

Психологізм явища національної самосвідомості виражається, зокрема через її структурні елементи. Визначними елементами є оцінка себе, рівень домагань, сукупність соціальних та психологічних очікувань, «образ- Я» [13]. Рівень самооцінки особистості може опосередковувати її ставлення до власної національної спільноти, враження про свою «потребу». Домагання, впливають на активність і задоволеність особистості в контексті національного включення. Узгодженість соціальних і психологічних сподівань впливає на бажання бути частиною національної спільноти.

Психологічною особливістю національної самосвідомості є феномен національної ідентичності. За Еріксоном ідентичність людини має тісний зв'язок із соціумом. Національна ідентичність розвивається у ході соціалізації, залученням в суспільну активність. Вона є елементом «Я»- образу. Тракується, як форма національного усвідомлення себе, обумовлена відчуття залученості до конкретного етносу [8].

Національна самосвідомість, як психологічний феномен розкривається через ряд індивідуально-психологічних та вікових особливостей. Перша категорія утверджує індивідуальність кожного. Відзначається вона різноманіттю, унікальністю і своєрідністю особистості у її потенціалі та проявах. Загалом, під індивідуально-психологічними особливостями мають на увазі темперамент, риси характеру, сферу здібностей, що розкривають унікальність особистості [5]. В свою чергу, вікові особливості, враховують стадії життєвого циклу. Всі новоутворення і надбання особисті, її індивідуальні характеристики трансформуються в ході вікових змін. Відповідно, національна самосвідомість має властивість розвиватися упродовж всього життєвого циклу особистості. Осередком її формування є соціальна ситуація розвитку, що узгоджується із відношенням людини стосовно факторів реальності. Становлення національної самосвідомості в віковому аспекті має протікати в узгодженості між внутрішньою позицією та зовнішнім станом [15].

Здобувачі вищої освіти, що визначені пріоритетним для нашого дослідження є творчим та активним прошарком суспільства, здатним сприяти розвитку нації. Вони як майбутні спеціалісти, свідомі громадяни, активні діячі, мають продовжувати боротьбу своїх попередників. Під впливом здобуття професії, одержання вищої освіти здобувачі розширюють власні знання, стають об'єктами впливу на рівні закладу освіти, у напрямку патріотичного виховання, національного усвідомлення. Деякі навчальні дисципліни теж можуть впливати на усталене і повне сприйняття власної національної ідентичності, що є підґрунтям для розвитку національної самосвідомості. Спровоковане обставинами виникає підкріплене відчуття власної національної приналежності. Формується ціннісна база та національна ідейність, що має зв'язок із професійним становленням та ідентифікацію себе, як діяльну основу суспільства.

До цієї категорії, за звичай, відносять представників юнацького віку. В юнацтві активно розвивається інтелектуально-пізнавальна і емоційно-вольова сфери особистості. Вдосконалюється та перебуває в інтенсивному розвитку ціннісна ієрархія, провідного значення набуває віднайдення свої позиції в суспільстві, самовизначення, освоєння соціально визначних поведінкових моделей, розширення системи знань, розвиток національно важливих почуттів та якісних характеристик індивіда [7].

Специфіка, юнацького вікового періоду, виражається в характерній віковій кризі. На думку Е. Еріксона, юнацтво відзначається глибокою кризою, а сама кризою ідентичності. Вона опосередковує вікові психологічні особливості національної самосвідомості, адже виявляється особливим етапом формування, за якого характерним є динамічне наростання одночасно вразливості та розвитку потенціалу індивіда. У юнацькому віці особистість демонструє найнижчий, у порівнянні із попередніми віковими періодами, рівень задоволеності життям. Вона перебуває під впливом значної невпевненості у власних силах та загальної невизначеності, перебуває під тиском особистої відповідальності. Названі бар'єри на шляху до розвитку індивіда, зокрема її національної свідомості є підсилюючими факторами до подальших змін. В межах кризи прослідковується становлення внутрішнього почуття ідентичності. Воно є основоположним та визначним в напрямку формування національної самосвідомості. Відповідно зумовленими особливостями є розвиток ідентичності у її цілісному вигляді. Також активного становлення набуває ціннісна та смислова регуляція власної особистості [2]. У випадку позитивного подолання кризи надбанням стає базова довіра по відношенню до середовища, здатність роботи зважений вибір та нести за нього відповідальність, поглиблене розуміння свої персони, власної позиції в соціально-національному розрізі. Перелічене вище формує особливу психологічну основу національної самосвідомості.

Відтак, національна ідентичність та самосвідомість, у контексті студентства, має провідне значення. Віковий період відзначається своєю сенситивністю для названих феноменів. Ситуація розвитку, що склалася посилюється інтелектуальною зрілістю у поєднанні із подальшим здобуттям освіти, розширенням сфери знань, вмінь та навичок. Поряд із підвищенням пізнання та контролю себе, виникає вироблення власної позиції, як громадянина, з'являється інтерес до поточних проблем суспільства [10].

Крім того, психологічними особливостями, які виявляються у юнацькому віковому періоді є усвідомлення своєї приналежності до конкретної соціальної групи та своєї ролі в ній, розвинені навички усвідомлювати і розуміти себе, направленість рефлексії на взаємодію із іншими, достатня сформованість життєвої позиції, активне засвоєння суспільних норм і ціннісних орієнтирів. «Я-концепція», яка є стрижнем національної самосвідомості теж має свою специфіку в здобувачів вищої освіти. Вона вирізняється ієрархізованістю «Я-образу». Збільшується загальний інтерес до власної персони завдяки підвищенню рівня самооцінки та ставлення до себе, а як результат удосконалюються «Я-образи», що є провідними для національної самосвідомості. Разом із тим, у представників юнацького вікового періоду вона у своєму розвитку тісно пов'язана із формуванням системи національно-ціннісних орієнтирів [15]. У контексті нашого дослідження, національно значущі ціннісні орієнтири – це формування мотиваційно-когнітивного характеру, складні за структурою та значимі для студентства у ході реалізації себе всередині нації.

Психологічну специфіку національної самосвідомості здобувачів вищої освіти відображає умовний поділ на: когнітивний компонент, емоційно-ціннісний та регулятивний компоненти. Отже, узагальнено її відображає ціннісне ставлення юнака до себе, як національного суб'єкта. У регулятивному плані домінує відчуття внутрішнього бажання до єдності із нацією, бажання мати об'єднувальні зв'язки із іншими громадянами.

Прослідковується спрямування на високу оцінку та самооцінку особистості, як належного до національної общини. Національне «Я» за такої обставини виражається завдяки засоби особистих зусиль, а також спільної взаємодії всередині національної спільноти. У когнітивному вимірі умовної структури національної самосвідомості, здобувачам присвійне динамічне та сутнісно ширше уявлення стосовно свої особистості в вимірі національної приналежності. На когнітивний компонент феномену впливає активний розвиток національного самопізнання та трактоване, як надбання, визначення смислової сили власного національного «Я». В ході роботи, вже було зауважено особливості трансформації «Я-образу» студентства [15].

Послугуючись названими компонентами можна розкрити деякі структурні одиниці національної самосвідомості юнацького віку, адже у їх межах актуалізується активний розвиток здатності сприймати, переживати свою національну приналежність та набуває усталеної структурності ряд ставлень до своєї національно значущої соціальної ролі. У ході здобуття вищої освіти розширюється кругозір, а як наслідок формується здатність до обґрунтованого національно – психологічного самоаналізу, національного визначення особистості, національної спрямованості особистості студента-студентки. Суттєвим для осягнення та подальшого національного впливу на психологічні особливості національної самосвідомості здобувачів освіти є врахування специфіки механізмів становлення феномену. Шляхом аналітичного аналізу серед таких механізмів визначено національну саморефлексію, національну самоідентифікацію, відокремлення та регуляцію власного національно-психологічного характеру [15].

В ширшому трактуванні національну рефлексію визначають механізмом формування самосвідомості національного значення. В вужчому значенні, з урахуванням юнацького віку, роль механізму відводиться національній саморефлексії. Характерно для вікового відрізка здобувачів, що національна рефлексія є процесом міркування стосовно національних рис представників власної національної спільноти, що визначаються ними, як значущі. Виявлені риси згодом включаються у поведінку та ціннісні переконання особистості. Заручившись національною рефлексією юнаки сприймають та піддають осмисленню значимі характеристики, зокрема їх вияви. Інструментом ототожнення із нацією для студентів є механізм національної ідентифікації. Орієнтуючись на образ значущого громадянина юнаки приходять до усвідомлення індивідуальної належності по відношенню до конкретної національної спільноти. Вони вивчають мотивацію та ціннісні орієнтири «іншого» та найбільш підходящі присвоюють собі, сприймаючи їх за свої. Відповідно, відбувається перетворення провідних характеристики «визначного» представника, які стають національно значущими самоцінностями здобувача, відбувається формування національної самоідентифікації [14].

На сучасному етапі ми бачимо багато юнаків, і дівчат і хлопців, що добровольцями ввійшли у склад військових формувань. За власним спостереженням додамо, що значна частка із них надихнулася прикладом визначених командирів та рядових солдатів із героїчними здобутками, яким зокрема надали медійного розголосу. Вони знайшли для себе ціннісні орієнтири в братерстві, ідейності та відзначили збіг особистого потенціалу із запитом українського суспільства.

В умовах військової агресії росії національна самосвідомість українців, зокрема здобувачів вищої освіти піддається трансформуванню та виявляє свої психологічні особливості. Відзначається потреба значно переосмислити, а подекуди й змінити життєві цінності. Крім того, що війна здійснила свій вплив на стан національної самосвідомості українців вона стала індикатором вже наявних потенціалів юнаків та виявила спрямування національної самосвідомості. У контексті студентства це проявлялося для прикладу в тому, що керуючись власним бажанням а не необхідністю, обирають освіту закордоном

чим виявляють, що маючи національну самосвідомість не відчувають позитивного національного самосприйняття, не наділені бажанням бути залученим у суспільне життя нації та не бачить себе її елементом і навпаки. Наявний приклад позбавлений оціночних суджень щодо вчинку, покликаний продемонструвати один із можливих сценаріїв прояву національної самосвідомості у сучасних реаліях.

Національна самосвідомість здобувачів вищої освіти в умовах військової агресії також може проявлятися через підвищене відчуття відповідальності за країну, активніший розвиток просоціальної позиції, актуалізація національного самовизначення, саморефлексії, ідентифікації себе. Загострилося та активізувалося усвідомлення приналежності до конкретної нації. Прослідковується серед молоді тенденція посиленої уваги до культурної спадщини, історії нації. Відбувається значне орієнтування на моральні цінності. Формується установка на шанобливе відношення до національних надбань, а також готовність реалізувати особистий потенціал в інтересах українського суспільства [11]. З точки зору професійної перспективи здобувачі вищої освіти мають орієнтуватися на повоєнний ринок праці із пріоритетним значенням національних ідей і цілей.

У наслідок теоретичного дослідження ми отримали ряд важливих висновків щодо обраної проблематики. Здійснили термінологічний аналіз поняття «національна самосвідомість» та проаналізували сучасні тенденції. Національна самосвідомість, що сприймається відчуттям особистісної належності та є досить складним динамічним поняттям, має свої психологічні особливості вияву. Відтак, у здобувачів вищої освіти вона відзначається активним розширенням та поповненням, завдяки навчанню та виховним впливам, а також має зв'язок із професійним самовизначенням. Здобувач вищої освіти, що в переважаючій більшості є особами юнацького віку відзначаються схильністю до активного розвитку національної ідентичності і самосвідомості. Він є провідним у цьому аспекті. Ціннісна ієрархія є цілісною та стійкою, прослідковується активізація до віднайдення свого місця серед національної спільноти. Розгортається криза ідентичності, як гостра потреба визначення себе, зокрема і в контексті нації. Специфічним є прояв базової довіри до середовища, ієрархізованість «Я – образу». Сформовано національну саморефлексія, національну самоідентифікація. Відбувається відокремлення індивідуальних провів національності, що реалізуються через «значущого» представника нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буяшенко В.В. Національна самосвідомість українців: проблема самоідентифікації. *Україна – суспільство*. Т. 2. С. 144–151.
2. Дем'яненко Ю.О., Мазур Т.В. Криза юнацького віку: конспект лекцій. Чернігів: ЧДТУ. 2016. 112 с. URL: <https://studfile.net/preview/6383106/page:56/> (дата звернення: 24.10.2024).
3. Зелінська Є. І. Національна самосвідомість та фактори її формування. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2009. 500 с. URL: <https://info-library.com.ua/books-text-11405.html> (дата звернення: 22.10.2024).
4. Іващенко К.В. Національна самосвідомість. *Енциклопедія сучасної України* / ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. Київ, 2020.
5. Індивідуально-психологічні особливості особистості. URL: <https://alexus.com.ua/individualno-psixologichni-osoblivosti-osobistosti/> (дата звернення: 05.10.2024).
6. Кін О. Витоки проблеми формування національної самосвідомості особистості. *Інноватика у вихованні*. 2021. № 13. С. 163–172.
7. Кін О.М. Особливості самосвідомості здобувачів вищої освіти в умовах військового стану. 2020. С. 176–178.

8. Малюк А. Психологічні особливості національної самосвідомості особистості. *Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*. 2023. 75 с.
9. Паніч Ю. Національна свідомість українських громадян в сучасних умовах. *Політичні інститути і процеси*. 2006. №6. С. 45–51.
10. Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне, 2023. 176 с.
11. Розлуцька Г. Аксиологічні детермінанти патріотизму дітей та молоді в умовах війни. *Освітні обрії*. 2023. № 1 (56). С. 26–29.
12. Розлуцька Г. Формування національної свідомості Українців у процесі державотворення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогічна, соціальна робота*. Ужгород. № 16–17. С. 81–83.
13. Савчук В. А. Особливості розвитку національної самосвідомості студентів ЗВО під впливом історичних міфів. *Острозька академія*. 2023. 15 с. URL: https://www.oa.edu.ua/ua/science/vcheni_rady/razovi_specializovani_vcheni_radi/savchuk_volodymyr_andriiovych
14. Співак Л.М. Вікова динаміка національної саморефлексії особистості в юності. *Проблеми сучасної психології*. 2024. № 23. С. 585–595.
15. Співак Л.М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці: автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.07. Київ. 2016. 43 с.
16. Тимошенко О.І., Чупрій Л.В. Історичні етапи становлення системи політичних цінностей як складової української національної самосвідомості. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Київ. 2023. №1. С. 135–140.
17. Фурманюк М. Національно-державна самосвідомість: сутність поняття та напрями модернізації. *Наукові записки*. №6 (56). С. 290–299.

REFERENCES

1. Buiashenko, V.V. Natsionalna samosvidomist ukrainsiv: problema samoidentyfikatsii. [National self-awareness of Ukrainians: the problem of self-identification]. *Ukraina – suspilstvo*, 2, 144–151 [in Ukrainian].
2. Demianenko, Yu.O., Mazur, T.V. (2016). Kryza yunatskoho viku. Chernihiv: ChDTU. URL: <https://studfile.net/preview/6383106/page:56/> [in Ukrainian].
3. Furmaniuk, M. Natsionalno-derzhavna samosvidomist: sutnist poniattia ta napriamy modernizatsii [National-state self-awareness: the essence of the concept and directions of modernization]. *Naukovi zapysky*, 6 (56), 290–299 [in Ukrainian].
4. Individualno-psykholohichni osoblyvosti osobystosti. URL: <https://alexus.com.ua/individualno-psixologichni-osoblivosti-osobystosti/> [in Ukrainian].
5. Ivashchenko, K.V. (2020). Natsionalna samosvidomist. *Ukr. entsykl.* [in Ukrainian].
6. Kin, O. (2021). Vytoky problemy formuvannia natsionalnoi samosvidomosti osobystosti. [The origins of the problem of the formation of national self-awareness of an individual]. *Innovatyka u vykhovanni*, 13, 163–172 [in Ukrainian].
7. Kin, O.M. (2020). Osoblyvosti samosvidomosti здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану [Peculiarities of self-awareness of students of higher education under martial law]. *Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichniyi universytet imeni H. S. Skovorody*, 176–178 [in Ukrainian].
8. Maliuk, A. (2023). Psykholohichni osoblyvosti natsionalnoi samosvidomosti osobystosti. *Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana* [in Ukrainian].

9. Panich Yu. (2006). Natsionalna svidomist ukrainських hromadian v suchasnykh umovakh. [National consciousness of Ukrainian citizens in modern conditions]. *Politychni instytuty i protsesy*, 6, 45–51 [in Ukrainian].
10. Pavelkiv, V., Korchakova, N. (2023). Rozvytok natsionalnoi svidomosti ta natsionalnoi identychnosti osobystosti u voiennyi ta povoiennyi periody. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii. Rivne [in Ukrainian].
11. Rozlutska, H. (2023). Aksiolohichni determinanty patriotyzmu ditei ta molodi v umovakh viiny [Axiological determinants of patriotism of children and youth in war conditions]. *Osvitni obrii*, 1 (56), 26–29 [in Ukrainian].
12. Rozlutska, H. Formuvannia natsionalnoi svidomosti Ukraintsev u protsesi derzhavotvorennia [Formation of national consciousness of Ukrainians in the process of state formation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichna, sotsialna robota*. Uzhhorod, 16–17, 81–83 [in Ukrainian].
13. Savchuk, V. A. (2023). Osoblyvosti rozvytku natsionalnoi samosvidomosti studentiv ZVO pid vplyvom istorychnykh mifiv. Ostrozka akademiia. URL: https://www.oa.edu.ua/ua/science/vcheni_rady/razovi_spezializovani_vcheni_radi/savchuk_volodymyr_andriiovych [in Ukrainian].
14. Spivak, L.M. (2024). Vikova dynamika natsionalnoi samorefleksii osobystosti v yunosti [Age dynamics of national self-reflection of the individual in youth]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 23, 585–595 [in Ukrainian].
15. Spivak, L.M. (2016). Psychological foundations of the development of national self-awareness in youth. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].
16. Tymoshenko, O.I., Chuprii, L.V. (2023). Istorychni etapy stanovlennia systemy politychnykh tsinnosti yak skladovoi ukrainskoi natsionalnoi samosvidomosti [Historical stages of formation of the system of political values as a component of Ukrainian national identity]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 1, 135–140 [in Ukrainian].
17. Zelinska, Ye. I. (2009). Natsionalna samosvidomist ta faktory yii formuvannia [Psychological features of the national self-awareness of the individual]. *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*, № 6 (56), 290–299. URL: <https://info-library.com.ua/books-text-11405.html> [in Ukrainian].

Подано до редакції: 15.10.2024.